

4. У боротьбі за волю України. Спогади, життєписи, документи, матеріали. – Т. 3. – Львів, 2002.
5. http://gazeta.zn.ua/CULTURE/poeziya_lini_kostenko_v_chasah_perehidnih_i_vichnih_ili_posleslovie_k_kruglomu_stolu.html
6. <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24547288.html>
7. <http://cheloveknauka.com/kognitivizm-kak-kompleksnyy-podhod-k-issledovaniyu-kultury/> / Мишина Т.В. Когнитивизм как междисциплинарный метод в социальных исследованиях [Текст] / Т.В. Мишина // Вестник Бурятского государственного университета / Федер. агентство по образованию, Бурят. гос. ун-т. – Улан-Удэ: Изд-во Бурят. госун-та, 2010. – Вып. 6: Философия, социология, политология, культурология. – С. 110-114.
8. ukr.vipreshebnik.ru/istor.../3727-vernadskij-volodimir-ivanovich.html
9. www.magister.msk.ru/libraru.../library/floren01.htm
10. irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis.../cgiirbis_64.exe / Турчанинова Л.І., Давидов І.В. [Електронний ресурс] Опис лінійних просторів за допомогою комбінаторних конфігурацій // Інформаційні технології в економіці. – Київ, 2012. – С. 134-136.
11. Боднар І. Над вертепом зірда ясна... // Дзвін. – 1995. – № 1. – С. 151–155.
12. postup.brama.com/usual.php?what=5384
13. www.bible.com.ua [Електронний ресурс] Коринфянам. 7:31
14. Текстильний шал-IV // Каталог всеукраїнської виставки-конкурсу. – Львів: ТзОВ «Аз-Арт», 2004. – Іл. 23.
15. Луковська О. Художнє ткацтво Львова кінця 1980-90-х рр.: провідні тенденції // Вісник ЛНАМ. – 2005. – Випуск 16. – С. 163-172.

УДК 677.37/677.054:7.05 (477) "17-18"

Ольга Школьна
(Київ, Україна)

ДЖЕРЕЛА ІНСПІРАЦІЙ ОРНАМЕНТИКИ КУНТУШОВИХ ПОЯСІВ УКРАЇНИ, БІЛОРУСІ ТА ПОЛЬЩІ XVII-XIX СТ.

Статтю присвячено розгляду джерел інспірацій орнаментики кунтушових пасів на землях етнічних України, Білорусі та Польщі у добу бароко – романтизму. Розглянуто окремі історичні факти, що проливають світло на походження тих чи інших мотивів, специфіку технологій, етнокультурні традиції.

Ключові слова: джерела інспірацій, орнаментика, кунтушові пояси, Україна, Білорусь, Польща, XVII-XIX ст.

Article devoted to the sources of «kuntush» belts ornaments on ethnic territories of Ukraine, Belarus and Poland during the Baroque – Romanticism period. We consider some historical facts that shed some light on the origin of various reasons, specific technologies, ethno-cultural traditions.

Keywords: sources, «kuntush» belts ornaments of Ukraine, Belarus, Poland, XVII-XIX centuries.

Орнаментика кунтушових поясів України, Білорусі та Польщі XVII-XIX ст. досі не стала предметом окремого дослідження. Між тим специфічні візерунки цих репрезентативних речей доби бароко – романтизму становлять значний інтерес у сенсі джерел інспірацій, появи та поширення певних мотивів рисунку, їх часткового запозичення в іконографії країн Близького й Далекого Сходу, Кавказу тощо.

Серед значущих документів окресленої доби маємо два різновиди першоджерел: власне збережені артефакти, їх фрагменти та світлини, а також низка архівних згадок, що проливають світло на походження окремих елементів, або лише констатують їх наявність. Щодо думок фахівців з означених питань, маємо їх небагато, здебільшого

фрагментарні, уривчасті відомості. Серед українських музейників кілька публікацій присвятили дослідженню цієї групи творів О. Новодережкіна, В. Назар та Ю. Смолій. Однак питання орнаментики в цих розвідках переважно спираються на розробки польських вчених Т. Маньковського та Й. Хруцинської, а також білоруських на чолі з Б. Лазукою.

З близька 7 основних, ustalених, традиційних мотивів мінімум два (квітучі пні та фантазійна квітка) ще не досліджені з приводу джерел інспірацій. Інформація щодо можливого походження цього візерунка потребує верифікації та детального вивчення. Тому слід систематизувати й уточнити вже існуючі відомості, доповнивши її з приводу виокремлення певних узорів.

Кунтушем називався верхній чоловічий та жіночий халатоподібний одяг України, Білорусі та Польщі, що підперезувався пасом, і побутував на теренах означених етнічних утворень протягом доби бароко – романтизму. Появу моди на такий стрій пов'язують із XVI ст., коли поширився міф про походження звитяжних родів Речі Посполитої від прадавніх сарматів, що мали іранський етногенез. Також у цей час набули великого значення українсько-турецькі зв'язки, пов'язані із історичними обставинами та змінами у відносинах із кримцями.

Так, від початку XVII ст. кунтушеві пояси почали виготовляти на теренах етнічної України у так званих «персіярнях». Перша така майстерня у Бродях спиралася на досвід власника, коронного гетьмана Станіслава Конєцпольського (1591-1646 рр.), який провів 4 роки у османському полоні. Він добре вивчив традиції цього краю і привіз до своєї персіярні західних (з польського Гданьська та ткачів із Фландрії), а також східних (вірогідніше з все вірмен з Туреччини) майстрів, якими всіляко опікувався. При цьому поступово було налагоджено постачання сировини через польський Гданьськ з Італії, Іспанії, Греції, Ірану (Персії), звідки походить назва майстерні за технологією), Сходу.

Згодом виготовленням золототканих речей тут займалися турецькі ткачі, з якими варто пов'язувати джерела інспірацій щодо вітчизняних кунтушових поясів [7, с. 34-37]. Хоча творів цього виробництва до нашого часу майже не дійшло, однак осмислення цієї історичної архівної інформації дозволяє нам припустити можливі шляхи запозичення декору та його законів художньої організації, що базуються на віковому укладі східної культури. У першу чергу, – композиції, колориту, стилю орнаментальних візерунків, ритміки. Адже декор збагачував художню цінність виробів, привносив елемент екзотичної святковості та престижу, ставав візитною карткою нової моди.

Збутом продукції львівських та галицьких виробників XVII-XVIII ст. займався львівський Торговий дім польських вірмен Нікоровичів, наближених до Собеських та Радзивіллів, котрий також завозив *шовкоткани, напівлїті та лїті* золотні та срібні пояси зі Сходу [4]

У панегірику на честь Олександра Конєцпольського (сина першого власника) [2, с. 159-160], написаному Станіславом Зизновським 1659 р., оспівується живописний тутовий сад довкола Бродівського замку і мануфактура. На ній працівники розмотували кокони шовкопрядів, створювали пряжу, з якої ткали тканини «на перський манер». У цьому ж літературно-історичному пам'ятнику згадується асортимент підприємства, що складався, окрім іншого, з покривал, килимів та ін. виробів [7, с. 38-39]. Відомо також, що протягом 1640-х-1650-х рр. на персіярні працювало кілька грецьких (можливо константинопольських) майстрів, що спеціалізувалися на виготовленні парчі (златолавів). Її фабрикація тривала протягом усього XVIII ст. під час власників мануфактури Собеських і Потоцьких.

Від 1760-х рр. на виробництві фігурував ткач вірменського походження Домінік Місієрович, що прибув у першій половині століття з Туреччини. Пізніше він налагодив роботу у галицькому Станіславі на персіярні Потоцьких, пізніше був запрошений до

Бродів, куди й переїхав [5, с. 327]. Окрім покривал, фіранок, парчі, килимових виробів (перелік наближався до гобеленових виробництв Європи – так званих тапісярень), відомих за асортиментом попередньої доби, достовірно відомо, що на Бродівській мануфактурі він виготовляв парчу й так звані *стамбульські* пояси. Тобто джерела інспірацій орнаментики виробництва можна прослідкувати за походженням окремих працівників, згадок про технології, закупівлю сировини тощо.

Самою значною для історії розвитку мистецтва ткацтва на землях етнічної України, де знайшли відбиття взаємодії східної й західної традиції золотних орнаментальних виробів, стала персярня у Станіславі. Виникла вона бл. 1740-х рр., коли у місті оселився ткач-вірменин Домінік Місієрович, що прибув із Туреччини [5, с. 305]. 1744 р. вважається початком часу розквіту станіславської персярні. Але, на жаль, від неї не залишилося жодного виробу із сигнатурою. Хоча, приміром, збереглися пояси іншого виробництва етнічної України цього часу – із маркою «Висзасз» і зображенням коня [4].

Відносно продукції станіславського виробництва другої половини XVIII ст., відомо лише опис кількох шовкових поясів з літературних джерел, що відносяться до типу *стамбульських* [4]. У Станіславі із шовком працювали *турецькі вірмени й перси*, які ткали дволицьові пояси для жалобних і весільних церемоній.

Стилістика виробів персярень Речі Посполитої поступово збагачувалася, оскільки на них запрошувалися знамениті майстри зі Швейцарії, Франції, а також, як ми знаємо, Фландрії, що сприяло симбіозу традицій Сходу й Заходу [4]. Туреччина у цей час була невідомою з Азербайджаном (частина якого історично була перською), де розмовляли на одній мові та мали спільну історію з індійською та середньоазійською культурою через династію Великих Моголів, перських шахів і Сефевідів.

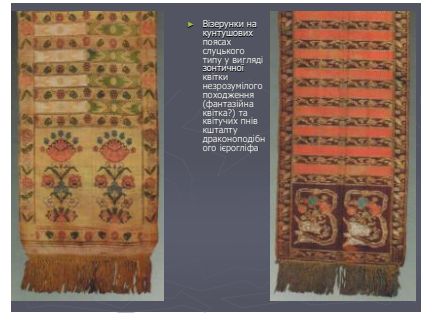
На Станіславській мануфактурі Домінік Місієрович створив самий значний центр по виготовленню кунтушових поясів у всій Речі Посполитій. Він також заснував своєрідну школу майстерності, де в середині XVIII ст. пройшов вишкіл видатний художник, надалі керівник Слуцької персярні, вірмен з Константинополя Ян Мажарський (по-польськи Маджарський). На батьківщині його називали Ованес Маджаранц. Батько майстра жив в Угорщині, звідки з'явилося й відповідне прізвисько-прізвище, що у перекладі означає «угорський». Ім'я ткача було переінакшено на місцевий манер, оскільки все життя, що залишилося, він провів на землях етнічних України й Білорусі у межах Речі Посполитої.

Князь Міхал Радзивілл Рибонька у нещодавно відкритих архівних документах називав Яна Мажарського *перським майстром* [1, с. 40]. Можливо, під цим терміном розумівся саме спосіб виробництва творів, а також композиційно-орнаментальна система виробів, близька перським килимам і тканинам.

«Вінково-медальйоний» тип декору (частіше за все вінки з дрібних ясно-червоних гвоздик, волошок і маргариток на довгих ніжках) білоруських случьких поясів, що нагадують композиційно азербайджанських, персько-іранських килимів під назвою «медальйон».

Возрунки на кунтушових пасів случького типу у вигляді зонтів або килимів незрозумілого походження (фантастична квітка?) та килимів тива китаньї, датованих його періодом

Відомо, що на Станіславську персіярню до Яна Мажарського на «стажування» бл. 1757-1758 р. Міхалом Радзивіллою Рибонькою були відряджені з Білорусі два ткачі по шовку: Томаш Хоєцький та Ян Гадовський [6, с. 100]. У той час не тільки процес навчання в іменитих майстрів мав величезне значення (у середньому тривав не менш семи років), але й саме оволодіння навичками роботи на новітньому устаткуванні. Адже особливою заслугою Ованеса Маджаранца стало впровадження *верстатів* по типу *перських і турецьких*, які на той час неможливо було вивезти з Туреччини навіть контрабандою.

За тамтешніми законами, технологія виготовлення золотних поясів трималася у секреті, а вивіз оснащення під погрозою страти карався законом. Майстер частинами перевіз ткацький верстат (далі його тиражував) для золотних поясів з колишньої столиці Візантії, а також так звані маглї (магели, праску). Вони слугували для прасування (прокатки) золотолитих тканин, що значно вдосконалило процес виготовлення виробів, а також виводило його на якісно новий рівень [2, с. 161]. По цьому незабаром зі Станіслава до Слуцька був відправлений один унікальний ткацький верстат, що надалі тиражувався не менш як 16-22 разів. Звідти ж доставили й диво-маглї, тим самим виводячи Слуцьку фабрику поясів у статус провідних персіярень Європи.

Загалом, орнаментика кунтушових пасів названих вітчизняних виробництв відома недостатньо за браком вцілілих артефактів доби бароко. Продукція інших українських персіярень, переважно більше пізніх, відбивала основні напрацювання провідних виробництв-попередників у галузі золотного ткацтва, і менш відома. Натомість наробки попередньої доби, у тому числі й у галузі орнаментики, краще відбивають зразки з білоруських колекцій, що збереглися, здебільшого, в етнічній Польщі. Оскільки створювалися ці артефакти тим самим майстром, що започаткував випуск означеного сегмента поясів й на наших землях, спорідненість і генетична спадковість орнаментики пасів Я. Мажарського етнічних земель України та Білорусі (пізніше і Польщі) частково прослідковується вже за цим фактом.

Необхідно відзначити, що у виробках українських персіярень знайшла відбиття багатотисячолетня культура Сходу – насамперед, Кавказу (Вірменії, частково Іранського Азербайджану), Персії, Туреччини, з відчутними домінами мистецтва тюркських народів, дивовижним способом переплетена із традиціями українського золотного й срібного шиття, білоруськими мотивами орнаментики, геральдичними символами державності Речі Посполитої.

У XVIII ст. виокремився тип візерунчастого кунтушового поясу, котрий отримав назву случького. Для нього характерним є поєднання орнаментованих смуг «середника» та виразний візерунок на кінцях виробів. Основних типів мотивів, якими прикрашали кінці, було 6-7. Вони апелювали до творчого переосмислення міцних східних традицій, – у першу чергу, турецьких стамбульських, перських і кашанських поясів. Так виникли хрестоматійні «карумфіл» (у перекладі з турецької «гвоздика»), «сухарик»/«сукарік» («розсада»), «чи» («китайські хмарки»), «букет», «карпова луска» (традиційний мотив турецьких кераміки та ткацтва), «вінково-медальйоний» (частіше за все вінки з дрібних ясно-червоних гвоздик) типи декору, «квітучі пні». Цікавим також є

сьомий, більш рідкісний, тип мотиву із зонтично-фантазійною квіткою.

Художні особливості цих візерунків варто розглянути в окремій статті, однак необхідно зауважити, що походження названих мотивів пов'язане із перськими (кашанськими), турецькими, кавказькими (вірменськими та азербайджанськими), китайськими, індійськими, грецько-візантійськими, італійськими, іспанськими, а також джерелами інспірацій Фландрії, етнічної Польщі, частково Франції (стилістика та оздоби візерунків).

Проте, наказ про заборону дворянам носити стрій, прикрашений золотом та сріблом від 17 грудня 1740-го р. на підвладних Росії теренах, поступово звів нанівець всі зусилля можновладців з приводу виготовлення та використання реномового одягу як віддзеркалення статків, репрезентації можливостей, влади, звитяжності родоводу [8-9]. Після трьох переділів Польщі наприкінці XVIII ст. ті самі вимоги стосувалися польської та правобережної української шляхти, хоча рефлексії щодо випуску кунтушових поясів тривали тут до середини XIX ст., а відносно носіння – аж до межі XIX і XX ст.

Отже, джерела інспірацій орнаментики кунтушових поясів етнічних України, Білорусі та Польщі доби бароко варто пов'язувати із походженням окремих працівників, специфіки технології, країнами закупівлі сировини тощо. При цьому у виробках персярень Речі Посполитої XVII-XIX ст. значною мірою закарбувалися традиції ткацтва Кавказу (Вірменії, частково Іранського Азербайджану), Персії, Туреччини, Китаю, дивовижним чином поєднані із специфікою українського золотого й срібного шиття, білоруськими мотивами орнаментики, геральдичними символами державності Речі Посполитої.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лазука Б.А. *Слуцкія паясы. Адраджэнне традыцый.* – Мінск, 2013. – С. 40.
2. Назар В. «Східний» текстиль на західноукраїнських землях у другій половині XVII–XVIII ст. // *УАМ: дослідницькі та науково-методичні праці.* Київ, 1999. – Вип. 6. – С. 157–161.
3. Сидорович С. Й. *Художня тканина західних областей УРСР.* – Київ, 1979. – С. 23.
4. Цимбала Л. *Золототкацтво Галичини XVIII – першої третини XX ст. (Історія, типологія, художньо-стильові особливості)* // *Режим доступу:* http://librar.org.ua/sections_load.php?s=light_industry&id=54&start=4. – Дата доступу: 23.01.2015 р.
5. *Chruszczyńska J. Pasy kuntuszowe z polskich manufaktur I pracowni w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie.* – Warszawa, 1995. – 346 s.
6. *Mańkowski T. Polski tkaniny I hafty XVI–XVIII wieku.* Wrocław, 1954. – S. 100.
7. *Mańkowski T. Stuka islamu w Polsce w 17 i 18 wieku.* Kraków, 1935. – 126 s.
8. ЦДІАК. Ф. 59. *Киевская губернская канцелярия. Оп. 1, т. 1, д. 862. Дело о запрещении дворянам носить платье, украшенное золотом, серебром: списки вещей, сданных населением. 1 декабря 1742 – 13 декабря 1745 гг. На 328 л.*
9. ЦДІАК. Ф. 59. *Киевская губернская канцелярия. Оп. 1, т. 1, д. 1001. Раппорты генерал-майора Стрежнева о получении указа Елизаветы Петровны о запрещении дворянам носить одежду, расшитую золотом и серебром и др. 16–23 февраля 1743 г. На 3-х л.*